

Research Article

Vol. 31, No. 25, Spring-Summer 2024, p. 37-56

The Institutional Capacity of Iran's Legal System in Assessment The Economic Impacts of Laws

A. Saberi¹, M. M. Ghamami^{2*}, R. Makarem²

1- PhD student in public law, Imam Sadegh University, Tehran, Iran

2-Associate Professor, Public and International Law Department, Imam Sadegh University, Tehran, Iran

(*- Corresponding Author Email: mmghamamy@gmail.com)

3-PhD student in public law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

Received: 19 June 2024

Revised: 11 July 2024

Accepted: 16 August 2024

Available Online: 16 August 2024

How to cite this article:Saberi, A.; Ghamami, M. M.; Makarem, R. (2024). The Institutional Capacity of Iran's Legal System in Assessment The Economic Impacts of Laws. *Encyclopedia of Economic Law Journal*, 31(25): 37-56.

(in Persian with English abstract)

<https://doi.org/10.22067/economlaw.2024.87775.1364>

1. INTRODUCTION

Regulatory Impact Assessment is a tool for improving the quality of the process and results of standardization based on empirical and specialized studies through systematic and permanent measurement of the potential or actual effects of laws. The regulatory impact assessment is known as one of the tools of regulatory governance, which is used as part of the program of reforming the regulatory system (in the general sense) and moving towards good governance. Today, the regulatory impact assessment considers the investigation of the potential and actual effects (positive and negative) of the regulations according to the three fundamental pillars of sustainable development, i.e. economic, social and environmental issues. The reflection of this expansion of the assessment of regulatory effects in the reform of the regulatory system can be seen in the emphasis on "better regulation" instead of "less regulation". The procedure of the countries is different in which institutions undertake the regulatory impact assessment. Ministries, specialized assessment agencies, regulatory review units, national audit offices, researchers and independent business organizations are responsible for this. Each of the governmental and non-governmental institutions has its own advantages. Government institutions such as ministries better understand the importance of the results of these evaluations. In contrast, the evaluations of non-governmental organizations are more transparent and realistic.

Some commented on the definition of the competent institution in the assessment of impacts in a maximum way. In this way, the institution for regulatory impact assessment is a specialized and scientific institution. This institution must have three types of authority: the authority to standardize and determine criteria, executive authority and regulatory authority. In this way, by determining the criteria for regulatory impact assessment, this institution obliges various governing bodies to provide information based on these criteria and supervises the implementation of these criteria and coordination between national and local organizations; Therefore, the fulfillment of these criteria requires executive and supervisory competence. In the Islamic Republic of Iran, in the ninth paragraph of the general policies of the legislative system, the impact assessment is clearly mentioned. In addition, according to the definitions that have been made in relation to the regulatory impact assessment; Regulatory Impact Assessment is a process by which legal proposals are reviewed based on real needs, and it is

also considered that these proposals are measurable and the reason for the proposal is stated along with them, and for formulating the proposals and after their implementation from Public comments, stakeholders and specialized institutions should be used. All these cases are emphasized in the ninth paragraph of the general policies of the legislative system; Therefore, although in the current laws and procedures of the structure of the Islamic Republic of Iran, a specific framework for impact assessment of law and its implementation method has not been determined, but with regard to the ninth paragraph of the general policies of the legislative system, the impact assessment of law should be considered and its implementation mechanisms with Pay attention to the capacities of the country's legal system. In fact, although no normal law in the Islamic Republic of Iran has explicitly specified the institutional competence to impact assessment of law; But in practice and with a broad interpretation of the articles of some laws, it can be acknowledged that currently in Iran, several actors, including parliamentarians, members of the government, and experts affiliated with government institutions, etc., play a role in impact assessment of law. In other words, in the Islamic Republic of Iran, there is no obligation to impact assessment of law for an institution in any law, and if an institution undertakes this activity, it is optional and not mandatory.

In Iran, most of the sources that have discussed the regulatory impact assessment have paid more attention to its conceptualization, and the impact assessment of law in the legal structure of the Islamic Republic of Iran has been given less attention. However, the approach of this research is to identify the institutional capacity to impact assessment of law in the field of economy in the legal system of the Islamic Republic of Iran, which does not have a source that directly deals with this issue.

2. PURPOSE

According to the above-mentioned introduction, this research examines; In Iran, which institutions have the legal capacity to impact assessment of law, especially in the financial and economic fields? Therefore, the capacities that exist in the legal system of the Islamic Republic of Iran with regard to the scattered laws and regulations to impact assessment of law, especially in the financial and economic fields, are examined. In addition to that, it is carefully considered in the legal institutional capacity of the Islamic Republic of Iran that considering that there are institutions with competence, which of these institutions have both ex ante and ex post impact competence and which of these institutions and the structures are only competent for a posteriori evaluation in the field of economics. Also, in this research, the harms and gaps that exist in the field of impact assessment of law in the field of economy in the legal system of the Islamic Republic of Iran are stated, and solutions are pointed out in order to fix these harms and gaps. In simple words, the purpose of this research is to identify the institutions and legal capacities that exist in the structure of the legal system of the Islamic Republic of Iran to impact assessment of law in the field of economy. Damages and gaps in this field should also be taken into consideration so that a suitable solution can be considered for it. Therefore, in order to better legislate in the field of economy, the institutional capacities and legal structure of the Islamic Republic of Iran should be used as much as possible, and by identifying the damages, he tried to fix them.

3. METHODOLOGY

This article is classified as descriptive and analytical research. In this research, collecting information through the review of books, theses articles, and laws and regulations, by referring to the library, research centers, and the Internet, and then processing the collected data and information with optimal, argumentative, and logical use in one method. will be Descriptive and analytical method to present content and results. Relevant research is considered to test hypotheses and answer questions.

4. FINDINGS

Assessment Impacts of law is a reliable process through experimental methods that increases the quality of legislation. In Iran's legal system, there is no specification on competent institutions to assessment Impacts of the law. However, considering the concept of assessment Impacts of the law, one can find several institutions that have the main competence in this field, especially in the economic field. The commissions of the Islamic parliament, the Ministry of Economic Affairs and Finance, the Program and Budget Organization, the parliament Research Center, economic organizations and private sector activists, and the country's Tax Affairs Organization are among the potential capacities of the legal system of the Islamic Republic of Iran, which are competent to assessment Impacts The law is a priori and a posteriori. However, considering that such institutions have potential competence in this field, but in their current practice, the assessment Impacts of the law is not necessarily done. Considering the field of competences and powers of the institutions in the legal system of the Islamic Republic of Iran, it can be claimed that some institutions have a special effect and position directly in both the ex-ante and ex-post evaluation processes of the law's effects in the field of economy. Of course, it should also be noted that the exclusive duty of these institutions is not only to evaluate the effects of the law in the field of economy, but these institutions have many competencies and powers, some of these competencies and powers can directly be used in the process of evaluating the effects of the law in the field of economics to be exploited. There are some institutions and capacities in the structure of the Islamic Republic of Iran, whose only inherent competence is to evaluate the effects of the law retrospectively. This competence can be exclusive in the field of economic issues or in general.

5. CONCLUSION

By analyzing the legal documents, it was found that the legislator has tried to entrust the task of assessing the effects of the law in an indirect and very detailed manner to the governing and non-governing institutions. The lack of clarification to assessment Impacts of the law directly and dispersion in giving authority in the field of assessment Impacts of the law has led to the fact that the assessment Impacts of the law in Iran's legal system is not well realized. Therefore, while clarifying the task of evaluating the effects of the law for some institutions, it is better that the institutions that should play a more active role in this field should be identified as the main institutions for assessment Impacts of the law and prevent dispersion in giving authority in this field.

Keywords: Legislation Impact Assessment, legislation, economy.

مقاله پژوهشی

دوره ۳۱، شماره ۲۵، بهار و تابستان ۱۴۰۳، ص ۵۶-۳۷

ظرفیت نهادی نظام حقوقی ایران برای ارزیابی تأثیرات اقتصادی قوانین

علی صابری^۱، دکتر سیدمحمد مهدی غمامی^۲، روح اله مکارم^۳

پذیرش: ۱۴۰۳/۵/۲۶

دریافت: ۱۴۰۳/۳/۳۰

چکیده

قانون گذاری نیز همچون دیگر اعمال حکومتی از فرایند پیچیده و ظریفی تشکیل شده و از ابعاد مختلف قابل بررسی و مطالعه است. از جمله این ابعاد فرایند انجام ارزیابی‌هایی است که تصمیم‌سازان باید قبل و بعد از قانون گذاری به انجام آن متعهد باشند. در این پژوهش به این پرسش پرداخته می‌شود که «ظرفیت‌های نهادی نظام حقوقی ایران برای ارزیابی تأثیرات قانون به‌ویژه در حوزه اقتصادی چیست؟» از طریق روش توصیفی-تحلیلی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و با بررسی قوانین و مقررات پراکنده در نظام حقوقی ایران این نتیجه حاصل شد که در ایران ظرفیت‌های حقوقی بالقوه‌ای برای ارزیابی تأثیرات قانون به‌صورت پیشینی و پسینی در نهادهای مختلف در حوزه اقتصاد وجود دارد، هرچند که این ظرفیت‌ها تاکنون به صورت صریح و منسجم برای ارزیابی تأثیرات قانون در این حوزه مورد توجه قرار نگرفته‌اند و به صورت یک سند حقوقی واحد و منسجم تدوین نشده است. در این پژوهش ضمن تلاش در جهت شناسایی ظرفیت‌های حقوقی اعم از نهادهای حکومتی، نهادهای غیردولتی و صنفی در ارزیابی تأثیرات قانون در حوزه اقتصاد و بیان برخی از نقاط ضعف و آسیب‌ها و بیان راهکارهایی برای رفع آن‌ها، سعی شده است؛ بیان گردد برخی از این نهادها و ظرفیت‌ها صرفاً به منظور ارزیابی پسینی قوانین می‌توانند مورد استفاده قرار گیرند و در مقابل برخی از این ظرفیت‌های حقوقی می‌توانند در ارزیابی پیشینی و پسینی قوانین مورد استفاده قرار گیرند.

کلیدواژه‌ها: ارزیابی تأثیرات قانون، قانون گذاری، اقتصاد، کیفیت قانون.

۱. دانشجوی دکترا حقوق عمومی، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران.

۲. دانشیار، گروه حقوق عمومی و بین الملل، دانشگاه امام صادق، تهران، ایران.

(نویسنده مسئول mmghamamy@gmail.com)

۳. دانشجوی دکترا حقوق عمومی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران ایران.

مقدمه

جمهوری اسلامی ایران برخی بر این باورند؛ بر اساس قوانین جاری و رویه فعلی، تکلیفی قانونی برای انجام ارزیابی تأثیرات پیشینی قانون وجود ندارد (Markzmalmiri, 2021: 195). اما باید متذکر گردد که در بند نهم سیاست‌های کلی نظام قانون‌گذاری^۵ به صراحت به ارزیابی تأثیرات اشاره شده است. علاوه بر این با توجه به تعاریفی که در رابطه با ارزیابی تأثیرات قانون صورت گرفته است؛ ارزیابی تأثیرات قانون فرایندی است که توسط آن پیشنهادها و اصلاحات قانونی بر اساس نیازهای واقعی بررسی می‌شود و همچنین این نکته در نظر گرفته می‌شود که این پیشنهادها قابلیت سنجش داشته باشند و به همراه آن‌ها علت پیشنهاد بیان شده باشد و برای تدوین پیشنهادها و پس از اجرای آن‌ها از نظرات عمومی، ذی‌نفعان و نهادهای تخصصی استفاده شود. تمام این موارد در بند نهم سیاست‌های کلی نظام قانون‌گذاری مورد تأکید قرار گرفته است؛ بنابراین اگرچه در قوانین و رویه فعلی ساختار جمهوری اسلامی ایران چارچوب مشخصی برای ارزیابی تأثیرات قانون و شیوه اجرای آن تعیین نشده است، لکن با عنایت به بند نهم سیاست‌های کلی نظام قانون‌گذاری، ارزیابی تأثیرات قانون باید مد نظر قرار داده شود و سازوکارهای اجرایی آن با توجه به ظرفیت‌های نظام حقوقی کشور فراهم گردد. از این رو پاسخ به این پرسش رهگیری می‌شود که در ایران چه نهادهایی ظرفیت حقوقی ارزیابی تأثیرات قانون به ویژه در حوزه مالی و اقتصادی را دارند.

در پاسخ به این پرسش با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای بیان می‌شود که اگرچه به صراحت در هیچ قانون عادی به صلاحیت نهادی برای ارزیابی تأثیرات قانون تصریح نشده است؛ اما در عمل و با تفسیر موسع از مواد برخی از قوانین^۶ می‌توان اذعان کرد که هم اکنون در ایران، بازیگران متعددی از جمله نمایندگان پارلمان، اعضای دولت و کارشناسان وابسته به نهادهای حکومتی و غیره در زمینه ارزیابی تأثیرات قانون ایفای نقش می‌کنند. در واقع الزام به انجام ارزیابی تأثیرات قانون برای یک نهاد در هیچ قانونی نیست و اگر نهادی اقدام به این فعالیت می‌نماید، اختیاری بوده و الزامی نیست. علاوه بر این در ادامه مهم‌ترین ظرفیت‌هایی که در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران برای ارزیابی تأثیرات قانون به ویژه در حوزه مالی و اقتصادی وجود دارد، با لحاظ این نکته که برخی از نهادها دارای هر دو

ارزیابی تأثیرات قانون^۴ ابزاری برای ارتقای کیفیت فرایند و نتایج هنجارگذاری بر پایه مطالعات تجربی و تخصصی از طریق سنجش نظام‌مند و دائمی آثار بالقوه یا بالفعل قوانین است (Makaram, 2021: 18). ارزیابی آثار قانون یکی از ابزارهای حکمرانی تنظیمی شناخته می‌شود که به‌عنوان بخشی از برنامه اصلاح نظام مقررات‌گذاری (به معنای اعم) و حرکت به سمت حکمرانی خوب به‌کار می‌رود. امروزه ارزیابی آثار مقررات‌گذاری بررسی اثرات بالقوه و بالفعل (مثبت و منفی) مقررات را با توجه به سه رکن بنیادین توسعه پایدار یعنی مسائل اقتصادی، اجتماعی و محیط زیستی در نظر می‌گیرد. بازتاب این گسترش ارزیابی آثار مقررات‌گذاری در اصلاح نظام مقررات‌گذاری را می‌توان در تأکید بر «مقررات‌گذاری بهتر» به جای «مقررات‌گذاری کمتر» مشاهده کرد (Kirkpatrick and Parker, 2016: 11,14). رویه کشورها در اینکه چه نهادهایی ارزیابی آثار قوانین را برعهده گیرند، متفاوت است. وزارتخانه‌ها، آژانس‌های تخصصی ارزیابی، واحدهای بازنگری مقررات‌گذاری، اداره‌های حسابرسی ملی، محققان و سازمان‌های تجاری مستقل عهده‌دار این امر هستند. هر یک از نهادهای دولتی و غیردولتی مزایای خاص خود را دارند. نهادهای دولتی مانند وزارتخانه‌ها بهتر اهمیت نتایج این ارزیابی‌ها را درک می‌کنند. در مقابل، ارزیابی‌های نهادهای غیردولتی شفاف‌تر و واقع بینانه‌تر است (Ladgar, 2016: 81).

برخی در تعریف نهاد صلاحیت‌دار در ارزیابی تأثیرات به صورت حداکثری اظهار نظر کردند. بدین شرح که نهاد ارزیابی تأثیرات قوانین یک نهاد تخصصی و علمی است. این نهاد باید سه نوع صلاحیت را داشته باشد: صلاحیت استانداردسازی و تعیین ضوابط، صلاحیت اجرایی و صلاحیت نظارتی. بدین صورت که این نهاد با تعیین ضوابط ارزیابی تأثیرات قانون، دستگاه‌های مختلف حاکمیتی را الزام به ارائه اطلاعات مبتنی بر این ضوابط نموده و بر اجرای این ضوابط و هماهنگی‌های میان سازمان‌های ملی و محلی نظارت می‌کند؛ لذا تحقق این ضوابط نیازمند صلاحیت اجرایی و نظارتی است (Frayadi, 2010: 116). با این حال در این مقاله به صورت حداقلی این نهاد دیده شده است. در

^۴ RIA: Regulatory Impact Assessment

^۵ رعایت اصول قانون‌گذاری و قانون‌نویسی و تعیین ساز و کار برای انطباق لوائح و طرح‌های قانونی با تأکید بر:

...

-ابتناء بر نظرات کارشناسی و ارزیابی تأثیر اجرای قانون

...

^۶ طبیعی است که چنین تفسیرهایی از متون قانون موافقان و مخالفانی داشته باشد.

ظرفیت‌های حقوقی ارزیابی پیشینی و پسینی تأثیرات قانون

با توجه به حوزه صلاحیت‌ها و اختیارات نهادها در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، می‌توان ادعا نمود که برخی نهادهای به صورت مستقیم در هر دو فرایند ارزیابی پیشینی و پسینی تأثیرات قانون در حوزه اقتصاد دارای اثر و جایگاه ویژه هستند. البته باید به این نکته مهم نیز اشاره نمود که وظیفه اختصاصی این نهادها فقط ارزیابی تأثیرات قانون در حوزه اقتصاد نیست، بلکه این نهادها دارای صلاحیت‌ها و اختیارات متعدد هستند که برخی از این صلاحیت‌ها و اختیارات به صورت مستقیم می‌توانند در فرایند ارزیابی تأثیرات قانون در حوزه اقتصاد مورد بهره‌برداری قرار گیرند؛ بنابراین مهم‌ترین نهادهایی که می‌توانند در ارزیابی تأثیرات قانون در هر دو عرصه پیشینی و پسینی در حوزه اقتصاد دارای اثر باشند در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرند.

شایان ذکر است که با وجود صلاحیت ذاتی تمامی نهادهای زیر در ارزیابی تأثیرات، گستره حیطه موضوعی آن‌ها متفاوت است. برخی از این نهاد صلاحیت بالقوه ارزیابی پیشینی و پسینی تأثیرات قانون در تمامی موضوعات از جمله موضوعات اقتصادی را دارند و برخی دیگر صرفاً در حوزه اقتصادی صلاحیت ارزیابی پیشینی و پسینی را دارند.

کمیسیون‌های مجلس شورای اسلامی

کمیسیون‌های مجلس بخشی از قدرت قوه مقننه را در اختیار دارند و با توجه به تفویض اختیاری که به آن‌ها در حوزه‌های تخصصی شده است، نقش مهمی در ارتقای کارایی مجلس شورای اسلامی بر عهده دارند (Nejadkhalili and Hosseini, 2013: 1). کمیسیون‌های مجلس در قوه مقننه جمهوری اسلامی ایران کارکرد و وظایف مختلفی را بر عهده دارند که مهم‌ترین آن‌ها کارکرد تقنینی و کارکرد نظارتی است (Ghofrani, and Shokohi, 2016: 39). با توجه به این دو کارکرد اهمیت توجه به ارزیابی تأثیرات قانون در کمیسیون‌های مجلس بسیار پر رنگ است. از میان کمیسیون‌های خاص و تخصصی مجلس، «کمیسیون تلفیق»، «کمیسیون اقتصادی»، «کمیسیون برنامه و بودجه و محاسبات»، «کمیسیون انرژی» و «کمیسیون ویژه جهش

صلاحیت ارزیابی پیشینی و پسینی هستند و در مقابل برخی نهادها و ساختارها صرفاً صلاحیت ارزیابی پسینی در حوزه اقتصاد را دارند، مورد بررسی قرار می‌گیرند.^۷

پیشینه پژوهش

در خصوص پیشینه تحقیق باید گفت که اکثر منابع در حیطه ارزیابی تأثیرات قانون، به مفهوم شناسی آن پرداختند. با این حال در برخی از منابع کمی از مفهوم شناسی این موضوع جلوتر رفته‌اند و ارزیابی تأثیرات قانون در نظام حقوقی ایران مورد توجه قرار گرفته است. چنانکه در مقاله «مجلس شورای اسلامی و لزوم ارزیابی تأثیرات قانون در مرحله تقنین» یکی از وظایف مجلس شورای اسلامی ارزیابی تأثیرات قانون شناخته شده است و تمرکز آن در ارزیابی تأثیرات تمامی قوانین توسط قوه مقننه است. علاوه بر آن در مقاله «ملاحظات در انجام فرایند ارزیابی تأثیرات پیشینی قانون در ایران» ضمن تأکید بر اینکه تکلیف قانونی برای انجام ارزیابی پیشینی تأثیرات قانون در ایران وجود ندارد، پیشنهاد شده است که قوه مجریه صلاحیت انجام این وظیفه را داشته باشد. این در حالی است که پژوهش حاضر اثبات می‌نماید که نهادهای متعدد در ایران بالقوه صلاحیت ارزیابی تأثیرات قانون را دارند. مقاله دیگر در این زمینه نیز مقاله «ضرورت و راهکارهای مشارکت بخش خصوصی در ارزیابی تأثیرات قانون در ایران» است. در این مقاله صرفاً به ارزیابی بار مقررات به عنوان یکی از انواع ارزیابی تأثیرات قانون می‌پردازد و بر نقش بخش خصوصی متمرکز است. علاوه بر این، کتاب «سازوکارهای حقوقی ارزیابی آثار مقررات‌گذاری در نظام حقوقی ایران» نیز در سه بخش مباحث را ارائه کرده است. در بخش اول کلیات موضوع پرداخته شده و در بخش دوم مطالعه تطبیقی انجام گردیده و در بخش سوم به فقدان جایگاه حقوقی ارزیابی تأثیرات قانون در نظام حقوقی ایران و موانع و راهکارهای آن تشریح شده است. همانطور که مشاهده می‌شود صرفاً بخش سوم با موضوع این مقاله ارتباط دارد. نگارندگان کتاب مذکور معتقدند که خلا سازمان در این زمینه کاملاً مشهود است و اجرای ارزیابی تأثیرات متصدی خاصی ندارد. اما رویکرد طرح بحث آن کاملاً با ایده این مقاله مغایر است. با بررسی مقالات و منابع مشاهده می‌شود هیچ‌کدام به صورت مستقیم به موضوع این پژوهش در نظام حقوقی ایران نپرداخته‌اند.

^۷ لازم به ذکر است که ذکر نهادهای صلاحیت‌دار صرفاً به منظور ترسیم وضعیت موجود ایران است و الزاماً تأییدکننده صلاحیت تمامی آن‌ها در وضعیت مطلوب نیست.

قانون در تمامی کمیسیون‌های خاص و تخصصی باشد. در این ماده به کمیسیون‌های مجلس اجازه داده شده است در هنگام بررسی طرح یا لایحه از اشخاص حقیقی یا حقوقی خارج از مجلس شورای اسلامی دعوت کنند و با آنان در رابطه با طرح‌ها و لوایح قانونی مشورت کنند. این ماده در جهت ارزیابی پیشینی قانون می‌تواند مورد بهره‌برداری قرار گیرد، زیرا مطابق این ماده کمیسیون‌های مجلس می‌تواند پیش از تصویب قانون از نظرات و مشاوره بخش‌های مختلف اطلاع یابد و در فرایند قانون‌گذاری نظرات آنان را نیز مد نظر قرار دهند.

همچنین در قوانین متعدد، دستگاه‌های اجرایی موظف به ارائه گزارش‌های دوره‌ای به کمیسیون‌های مجلس شده‌اند؛ مثلاً تبصره (۱) ماده (۹) «قانون اقدام متناسب و متقابل دولت جمهوری اسلامی ایران در اجرای برجام»^{۱۱} مصوب ۱۳۹۴، ماده (۲۳) «قانون حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی کشور و حمایت از کالای ایرانی»^{۱۲} مصوب ۱۳۹۸، تبصره (۳) ماده (۳۱) «قانون حمایت از حقوق معلولان»^{۱۳} مصوب ۱۳۹۶، ماده (۶) «قانون حمایت از توسعه و ایجاد اشتغال پایدار در مناطق روستایی و عشایری با استفاده از منابع صندوق توسعه ملی»^{۱۴} مصوب ۱۳۹۶، ماده (۲۰) «قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات»^{۱۵} مصوب ۱۳۸۷، ماده (۸۲) «قانون مدیریت خدمات کشوری»^{۱۶} مصوب ۱۳۸۶ و غیره.

^{۱۲} ماده ۲۳ - وزارت صنعت، معدن و تجارت مکلف است عملکرد اجرای این قانون را هر سه ماه یکبار به مجلس شورای اسلامی گزارش کند.
^{۱۳} تبصره ۳ - این کمیته مکلف است هر سال، گزارش اقدامات انجام شده در راستای این قانون را دریافت، بررسی و پس از تأیید در شورای عالی رفاه و تأمین اجتماعی از طریق دولت به مجلس شورای اسلامی ارسال نماید. کمیسیون‌های اجتماعی، بهداشت و درمان و قضائی و حقوقی مکلف‌اند ظرف مدت یک ماه پس از بررسی گزارش و صحت آن، خلاصه گزارش را در صحن علنی مجلس قرائت و نتایج آن را جهت اطلاع عموم منتشر کنند.
^{۱۴} ماده ۶ - به منظور حسن اجرای این قانون و ارزیابی میزان پیشرفت کار، سازمان برنامه و بودجه کشور موظف است تا با به کارگیری سامانه مناسب، بر نحوه اعطای تسهیلات و اشتغال ایجاد شده نظارت کند. دستگاه‌های اجرایی موظف‌اند در چهارچوب اعلامی سازمان برنامه و بودجه کشور، اطلاعات مربوط به چهارچوب این نظارت را در سامانه ثبت کنند. سازمان موظف است تا گزارش عملکرد را هر شش ماه یکبار به مجلس شورای اسلامی ارائه کند.
^{۱۵} ماده ۲۰ - کمیسیون باید هر ساله گزارشی درباره رعایت این قانون در مؤسسات مشمول این قانون و فعالیت‌های خود را به مجلس شورای اسلامی و رئیس‌جمهور تقدیم کند.
^{۱۶} ماده ۸۲ - سازمان موظف است استقرار نظام مدیریت عملکرد را در سطح کلیه دستگاه‌های اجرائی پیگیری و نظارت نموده و هر سال گزارشی از عملکرد

و رونق تولید و نظارت بر اجرای اصل ۴۴ قانون اساسی»^۸ می‌توانند نقش مهمی در فرایند ارزیابی تأثیرات قانون در حوزه اقتصادی داشته باشند.

در خصوص صلاحیت کمیسیون‌های مجلس در ارزیابی تأثیرات قانون می‌توان به قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی^۹ اشاره کرد. بند «۷» ماده (۴۵) این قانون یکی از وظایف کمیسیون‌های تخصصی مجلس را برمی‌شمارد و مقرر می‌کند: «تهیه گزارش موردی و سالانه در خصوص امور اجرایی دستگاه‌ها و نحوه اجرای قوانین به خصوص قانون برنامه توسعه و بودجه سالانه و ارائه نکات مثبت، منفی و پیشنهاد نحوه اصلاح آن و تقدیم گزارش به مجلس جهت قرائت». کمیسیون‌های تخصصی مجلس شورای اسلامی زمانی می‌توانند به این وظیفه خود جامه عمل ببوشانند که ارزیابی مناسبی از قانون و تأثیر آن داشته باشند؛ زیرا با ارزیابی تأثیرات قانون است که کمیسیون‌های مجلس می‌توانند از نکات مثبت و منفی یک قانون اطلاع پیدا کنند؛ به عبارت دیگر کمیسیون‌های تخصصی مجلس برای عملیاتی نمودن این بند، ملزم به ارزیابی تأثیرات قانون به خصوص قانون برنامه توسعه و بودجه سالانه کشور هستند.

علاوه بر این ماده (۱۴۳) قانون آیین‌نامه داخلی^{۱۰} نیز می‌تواند یک ظرفیت مناسب دیگر در جهت اجرای ارزیابی تأثیرات

^۸ کمیسیون ویژه گونه‌ای از کمیسیون‌های خاص است که با عنایت به مسائل مهم کشور به پیشنهاد پانزده نفر از نمایندگان و تصویب مجلس ایجاد می‌گردد (ماده (۴۰) قانون آیین‌نامه داخلی). لذا کمیسیون ویژه مأموریت محور است و پس از انجام مأموریت، فعالیت آن به پایان می‌رسد. در ادوار مجلس کمیسیون‌های ویژه متفاوتی تشکیل شده‌اند. «کمیسیون ویژه جهش و رونق تولید و نظارت بر اجرای اصل ۴۴ قانون اساسی» در دوره یازدهم مجلس فعال بوده است.

^۹ در ادامه عنوان این قانون، به اختصار «قانون آیین‌نامه داخلی» نامیده می‌شود.
^{۱۰} ماده ۱۴۳ - کمیسیون اصلی موظف است در رسیدگی به طرح‌ها و لوایح از وزرا و یا بالاترین مقام دستگاه‌های اجرایی مرتبط با موضوع، مرکز پژوهش‌ها، دیوان محاسبات، نمایندگان کمیسیون‌های فرعی و نمایندگانی که در موعد مقرر پیشنهاد خود را ارائه نموده‌اند و عندالزوم نماینده بخش خصوصی اعم از اتاق‌های: بازرگانی و صنایع و معادن، کشاورزی، تعاون، اصناف، تشکل‌های کارگری، انجمن‌ها و اتحادیه‌ها و مجامع صنفی، صنعتی، معدنی و کشاورزی حسب مورد دعوت نماید و پس از رسیدگی گزارش خود را در مهلت مقرر به هیئت‌رئیس مجلس تقدیم کند.

^{۱۱} تبصره ۱ - وزیر امور خارجه موظف است روند اجرای توافقنامه را هر سه ماه یکبار به کمیسیون امنیت ملی و سیاست خارجی مجلس شورای اسلامی گزارش دهد.

اولویت‌ها را تشخیص دهد و آنان را بر حسب اهمیت طبقه‌بندی کند (Ghazizhariatpanahi, 2004: 446). سازمان برنامه و بودجه کشور در قوه مجریه، وظیفه دارد با استفاده از امکانات گسترده دولت سند بودجه را تنظیم کند و در اختیار مراجع ذی‌ربط قرار دهد. همچنین این سازمان در تهیه برنامه‌های پنج‌ساله توسعه نقش مهمی برعهده دارد که با استفاده از تحلیل و بررسی قوانین برنامه قبلی می‌تواند در ارزیابی تأثیرات قانون ایفای نقش نماید.

با توجه به وظیفه‌ای که در ماده ۳۴ قانون برنامه و بودجه کشور^{۲۴} بر عهده سازمان برنامه و بودجه قرار داده شده است، این سازمان از این ظرفیت برخوردار است که در مطالعات و بررسی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور، قوانینی که در این حوزه‌ها نیز تأثیرگذار هستند را مورد بررسی و نقد قرار دهد و با توجه به وظیفه دیگری که برای سازمان برنامه و بودجه ذکر شده است؛ یعنی وظیفه ارائه پیشنهاد خط‌مشی‌ها و سیاست‌های مربوط به بودجه کل کشور به مراجع ذی‌ربط، نتایج مطالعات و بررسی‌های خود در عرصه برنامه‌های اقتصادی و بودجه‌ای را به نهادهای مقررگذار ارائه دهد. علاوه بر این وظیفه نظارت مستمر بر اجرای برنامه‌ها و بودجه و تهیه گزارش در رابطه با این مسائل، زمینه را برای سازمان برنامه و بودجه فراهم می‌کند تا در صورتی که در قانون بودجه و همچنین برنامه‌ها نقاط ضعف و تأثیرات منفی وجود داشت، این سازمان در گزارش‌های خود به آن اشاره کند و از این طریق در ارزیابی تأثیرات قانون در حوزه اقتصاد به صورت مستقیم تأثیرگذار باشد.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

ایده تأسیس مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی در مجلس پنجم مطرح شده است. اولین مصوبه برای تأسیس این مرکز در سال ۱۳۷۲ در مجلس تصویب شد؛ اما به دلیل ایرادات شورای نگهبان در نهایت در سال ۱۳۷۴ این مصوبه به‌مثابه اساسنامه این مرکز با اصلاحاتی به تأیید شورای نگهبان رسید^{۲۵} و

و طرح‌های عمرانی مربوط نظارت کند و برای انجام این منظور به طور مستمر از عملیات طرح‌های و فعالیت‌های دستگاه‌های اجرایی بازدید و بازرسی کند و دستگاه اجرایی را مرتباً در جریان نظارت و نتایج حاصل از آن بگذارد.

^{۲۵} مصوبه فوق‌الذکر یک‌بار مورد ایراد شورای نگهبان قرار گرفت؛ چرا که مصوبه مجلس برای تأسیس مرکز پژوهش‌ها به صورت طرح اعلام وصول شده بود و طرح‌ها نباید بار مالی جدید را بدون ذکر شیوه جبران ایجاد کنند (ایراد اصل (۷۵) (نظریه شماره ۱۱۴۰ شورای نگهبان در تاریخ ۱۳۷۴/۰۸/۱۱). سپس

سال تا به امروز تحولات زیادی در ساختار این سازمان رخ داده است (Banshi, 2014: 80). سازمان برنامه و بودجه وظایف متعددی دارد که مهم‌ترین وظایف آن در این خصوص، مستفاد از ماده (۵) قانون برنامه و بودجه کشور مصوب ۱۳۵۱ عبارت‌اند از:

- راهبری و رصد توسعه کشور
- انجام مطالعات و بررسی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور
- انجام مطالعات و بررسی‌های علمی برای بهبود نظام‌های برنامه‌ریزی و بودجه‌ریزی
- تهیه برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور و همچنین تهیه و تنظیم بودجه کل کشور
- ارائه پیشنهاد خط‌مشی‌ها و سیاست‌های مربوط به بودجه کل کشور به مراجع ذی‌ربط
- نظارت مستمر بر اجرای برنامه‌ها و بودجه و پیشرفت دوره‌ای سالانه آن‌ها و ارائه گزارش‌های لازم
- ... (State budget and program organization, 2021).

بودجه مهم‌ترین سند مالی کشور است که در ایران توسط دستگاه اجرایی تهیه و توسط دستگاه تقنینی بررسی و تصویب می‌شود و بدین صورت بودجه با همکاری قوه مجریه و قوه مقننه تهیه می‌شود (Habibnejad, 2016: 250). فرایند رسیدگی بودجه در ایران نشان‌دهنده محدودیت اختیارات قانون‌گذار در اعمال اصلاحات است^{۲۶}. این محدودیت بیش از آنکه ناشی از متون قانونی باشد، ناشی از فرصت‌های زمانی کم و کمبود اسناد اطلاعاتی پشتیبان برای قانون‌گذار است (Group of experts, 2011: 7). پیچیدگی مسائل بودجه‌ای تا بدان جاست که جز دستگاه‌های اداری و سیاسی و فنی قوه مجریه، دستگاه دیگری نمی‌تواند بدون کار گروهی به گردآوری اطلاعات لازم بپردازد و هماهنگی‌های مورد نیاز را بین فصول و مواد بودجه برقرار کند و

²² <https://www.mporg.ir/tasks>

^{۲۳} در بند هفتم سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری تعیین حدود اختیارات مجلس در تصویب ساختار و مفاد بودجه سالانه کل کشور خواسته شده است. اما تاکنون این محدوده در نظام حقوقی مشخص نگردیده است.

^{۲۴} ماده ۳۴. سازمان موظف است در مورد اجرای فعالیت‌ها و طرح‌های عمرانی که هزینه آن از محل اعتبارات جاری و عمرانی دولت تأمین می‌شود به منظور ارزیابی و از نظر مطابقت عملیات و نتایج حاصله با هدف‌ها و سیاست‌های تعیین شده در قوانین برنامه عمرانی و قوانین بودجه کل کشور دستورالعمل‌ها و مشخصات طرح‌ها و مقایسه پیشرفت کار با جدول‌های زمانی فعالیت‌های جاری

این مرکز از این تاریخ رسماً آغاز به کار کرد (Natiqounouri, 2014: 117).

بر اساس بندهای «الف» و «ج» ماده (۲) قانون شرح وظایف مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۷۴، می‌توان صلاحیت ارزیابی پیشینی و پسینی تأثیرات قوانین را برای این مرکز برداشت نمود. این بندها به شرح زیر هستند:

«ماده ۲ - وظایف مرکز عبارت‌اند از:

الف - مطالعه، پژوهش و ارائه نظرات کارشناسی در مورد تمام لوایح و طرح‌ها به نمایندگان و کمیسیون‌های تخصصی مجلس شورای اسلامی در زمان مناسب.

ب - ...

ج - مطالعه و بررسی و پژوهش نسبت به حسن اجرای قوانین و ارائه پیشنهاد‌های کارشناسانه برای رفع موانع و مشکلات».

از بند «الف» ماده فوق صلاحیت این مرکز در «ارزیابی پیشینی تأثیرات قوانین» برداشت می‌شود. همان‌طور که سابقاً بیان شد، ارائه نظرات کارشناسی پیرامون طرح‌ها و لوایح به شیوه‌های مختلفی امکان‌پذیر است. یکی از این شیوه‌ها ارزیابی تأثیرات طرح‌ها و لوایح است؛ به عبارت دیگر اگرچه «ارائه نظرات کارشناسی» منحصر در ارزیابی پیشینی تأثیرات قانون نیست، با این حال اطلاق عبارت «ارائه نظرات کارشناسی» شامل ارزیابی تأثیرات قانون هم می‌شود. هم‌چنین از بند «ج» صلاحیت «ارزیابی پسینی تأثیرات قوانین» برای این مرکز قابل برداشت است. در این بند به بررسی و پژوهش نسبت به حسن اجرای قوانین اشاره شده است. بررسی حسن اجرای قوانین با دو هدف امکان‌پذیر است و انتخاب هر یک از این اهداف تأثیر بسیار مهمی در چگونگی این بررسی و نسبت آن با ارزیابی تأثیرات قانون دارد. بدین صورت اگر بررسی حسن اجرای قانون برای شناسایی متخلفین باشد، قانون به عنوان معیار مد نظر قرار گرفته و رفتارهای اشخاص بر اساس قانون سنجیده می‌شود. در مقابل اگر بررسی حسن اجرای قانون برای تحلیل محتوای قانون باشد، قانون معیار قرار نمی‌گیرد و رفتارهای اشخاص بر اساس آن سنجیده نمی‌شود؛ بلکه با این کار هنجارهای قانون با وضعیت مطلوب در آن حوزه تحلیل و بررسی می‌گردد و در صورت نیاز گام‌هایی برای اصلاح و تغییر قانون

برداشته می‌شود. هدف اخیر می‌تواند از طریق ارزیابی تأثیرات قانون صورت پذیرد. در بند مذکور با تأکید بر «ارائه پیشنهاد‌های کارشناسانه برای رفع موانع و مشکلات» به هدف دوم اشاره شده است؛ بنابراین علی‌رغم عدم تصریح، می‌توان صلاحیت مرکز پژوهش‌ها در ارزیابی پسینی و پیشینی تأثیرات قانون را از دو بند مذکور برداشت نمود.

علاوه بر قانون شرح وظایف مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، می‌توان برای صلاحیت مرکز پژوهش‌ها از قانون آیین‌نامه داخلی هم استفاده کرد. ماده (۱۴۲) این قانون بیان می‌دارد: «هم‌زمان با وصول طرح‌ها و لوایح توسط کمیسیون‌ها در صورت ضرورت و با تصویب کمیسیون اصلی، طرح یا لایحه به کارگروه کارشناسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ارجاع می‌شود. رئیس مرکز پژوهش‌های مجلس موظف است متناسب با موضوع و مواد طرح یا لایحه کارگروهی جهت بررسی طرح یا لایحه ارجاعی، متشکل از کارشناسان آن مرکز و اشخاص حقیقی و حقوقی صاحب‌نظر اعم از نمایندگان فعلی و ادوار مجلس، کارشناس معاونت قوانین مجلس، دیوان محاسبات، مراکز علمی و پژوهشی حوزه و دانشگاه، دستگاه‌های اجرائی، بخش خصوصی و دستگاه‌های مرتبط با طرح یا لایحه، تشکیل دهد و در بدو کار رئیس و دبیر آن را تعیین کند. رئیس کارگروه موظف است پس از بحث و بررسی کارشناسی در کارگروه و در صورت لزوم پس از مطالعه تطبیقی قوانین و مقررات و تجربیات سایر کشورها و با بررسی سوابق قانون‌گذاری و پیشنهاد‌های کمیسیون‌های فرعی و نمایندگان، گزارش کارگروه را با رعایت اسناد بالادستی از جمله قانون اساسی، سند چشم‌انداز، سیاست‌های کلی نظام و قانون برنامه توسعه، همراه با مشخصات اعضای کارگروه به کمیسیون اصلی ارائه کند. رئیس یا نماینده کارگروه موظف است با شرکت در جلسات کمیسیون از گزارش ارائه‌شده دفاع کند. در صورت عدم نیاز به قانون‌گذاری جدید در موضوع مورد بحث، رئیس کارگروه گزارش خود را با ذکر دلایل رد طرح یا لایحه به کمیسیون اصلی ارائه می‌کند».

طبق ماده فوق، در صورتی که کمیسیون ضرورت تشکیل کارگروه را احساس کند به تشکیل آن اقدام می‌نماید؛ از این رو کارگروه برای تمامی طرح‌ها و لوایح تشکیل نمی‌شود. در صورت تصویب ضرورت با انجام مکاتبات رئیس کمیسیون با رئیس مرکز

مجلس پس از رفع این ایراد مجدداً طرح را تصویب به شورای نگهبان فرستادند که در دفعه دوم این طرح مورد تأیید شورای نگهبان واقع شد.

اطلاع قانون‌گذار و مقررات‌گذاران برسانند و در تصمیمات و سیاست‌گذاری‌های حکومت به صورت غیرمستقیم تأثیرگذار باشند.

قانون‌گذار در جمهوری اسلامی ایران برای مشارکت بخش خصوصی و تشکل‌ها و صنف‌های مختلف در فرایند قانون‌گذاری و استفاده از نظرات آنان مواد (۱۴۲) و (۱۴۳) قانون آیین‌نامه داخلی را پیش‌بینی کرده است. مطابق این مواد می‌توان از ظرفیت بخش خصوصی و فعالان اقتصادی برای ارزیابی تأثیرات قانون در حوزه اقتصاد استفاده نمود. در قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار، تشکل اقتصادی چنین تعریف شده است: «تشکل‌هایی که به منظور حفظ حقوق و منافع مشروع و قانونی اعضاء و ساماندهی فعالیت و بهبود وضعیت اقتصادی اعضاء اعم از حقیقی و حقوقی، به موجب قانون و یا به صورت داوطلبانه توسط مدیران صنایع و معادن، کشاورزی، بازرگانی، خدمات و نیز صاحبان کسب یا پیشه یا حرفه و تجارت نزد اتاق‌ها یا سایر مراجع قانونی ثبت شده یا می‌شوند». بر اساس مواد (۲) ۲۶، (۳) ۲۷، (۱۱) ۲۸، (۱۲) ۲۹ و (۱۴) ۳۰ قانون مذکور، شرایطی پیش‌بینی شده است که راه را برای تأثیرگذاری تشکل‌های اقتصادی در فرایند ارزیابی پیشینی و پسینی تأثیرات قانون باز گذاشته است و می‌توان از ظرفیت و امکانات این تشکل‌ها و همچنین ظرفیت قانونی موجود برای فعال نمودن نقش این تشکل‌ها در فرایند ارزیابی تأثیرات قانون در حوزه اقتصاد استفاده نمود.

پژوهش‌ها درخواست تشکیل کارگروه انجام می‌شود. هدف از تشکیل این کارگروه تقویت تقنین از طریق فعالیت کارشناسی است. اگرچه فعالیت کارشناسی منحصر در ارزیابی تأثیرات قانون نیست، باوجود این اطلاق فعالیت کارشناسی شامل فعالیت ارزیابی تأثیرات قانون هم می‌شود. در نتیجه بر اساس ماده (۱۴۲) قانون آیین‌نامه داخلی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی صلاحیت تشکیل کارگروه با رعایت مفاد این قانون برای فعالیت‌های کارشناسی از جمله ارزیابی تأثیرات قانون را می‌تواند داشته باشد.

تشکل‌های اقتصادی و فعالان بخش خصوصی

در اظهار نظرهای سیاستمداران و فعالان اقتصادی، همواره از مقرراتی سخن گفته می‌شود که به شکل‌های مختلف برای فعالیت‌های اقتصادی مزاحمت ایجاد می‌کند یا مانعی برای فعالان اقتصادی محسوب می‌شوند (Markzmalmiri, 2016: 164). موافقان تشکل‌های اقتصادی معتقدند که این تشکل‌ها می‌توانند با انعکاس مشکلات و نظرهای بخش خصوصی به دولت، نقش صدای بخش خصوصی را ایفا کنند و در بهبود کیفیت تصمیمات دولت مفید باشند (Nasiri-Aghdam and Mortazavifar, 2017: 193). با توجه به این نقش، تشکل‌های اقتصادی در عرصه ارزیابی تأثیرات قانون در حوزه اقتصادی می‌توانند صدای بخش خصوصی باشند و مشکلات و نارسایی‌هایی که به موجب قوانین و مقررات برای آن‌ها در فعالیت‌های اقتصادی ایجاد شده است را به

ایران به مسئولان مربوطه بر اساس گزارش تهیه شده از سوی دبیرخانه این شورا...

۲۹ ماده ۱۲- تشکل‌های اقتصادی سراسری می‌توانند درخواست‌های خود را برای اصلاح قوانین، مقررات، بخشنامه‌ها، دستورالعمل‌ها و رویه‌های اجرایی محل کسب و کار، به همراه استدلال فنی و حقوقی مربوطه به دبیرخانه شورای گفت‌وگو ارسال و درخواست خود را پیگیری کنند. در صورت مخالفت شورای گفت‌وگو با درخواست ارسال شده، دبیرخانه شورا موظف است دلایل مخالفت با درخواست مربوطه را به طور کتبی به تشکل ذی‌ربط اطلاع دهد.

۳۰ ماده ۱۴- به منظور تعامل مستمر با فعالان اقتصادی اعم از کارفرمایی و کارگری و تلاش برای حل مشکلات آنان و ارائه پیشنهاد برای اصلاح قوانین، مقررات، بخشنامه‌ها، دستورالعمل‌ها و رویه‌های اجرایی به شورای گفت‌وگو، وزراء و رؤسای دستگاه‌های اجرایی و قضایی مرتبط با محیط کسب و کار و رؤسا و مدیران کل این دستگاه‌ها در مراکز استان‌ها موظفند یکی از معاونان خود را به عنوان مسئول بهبود محیط کسب و کار تعیین و معرفی نمایند.

۲۶ ماده ۲- دولت مکلف است در مراحل بررسی موضوعات مربوط به محیط کسب و کار برای اصلاح و تدوین مقررات و آیین‌نامه‌ها، نظر کتبی اتاقها و آن دسته از تشکل‌های ذی‌ربطی که عضو اتاقها نیستند، اعم از کارفرمایی و کارگری را درخواست و بررسی کند و هرگاه لازم دید آنان را به جلسات تصمیم‌گیری دعوت نماید.

۲۷ ماده ۳- دستگاه‌های اجرایی مکلفند هنگام تدوین یا اصلاح مقررات، بخشنامه‌ها و رویه‌های اجرایی، نظر تشکل‌های اقتصادی ذی‌ربط را استعلام کنند و مورد توجه قرار دهند.

۲۸ ماده ۱۱- به منظور تبادل نظر دولت و بخش‌های خصوصی و تعاونی و تسهیل فعالیت‌های اقتصادی این بخش‌ها، بررسی و رفع موانع کسب و کار و اتخاذ تصمیم مؤثر برای اقدامات لازم در چهارچوب قوانین و مقررات موجود و ارائه پیشنهادها و راهکارهای اجرایی مناسب به مراجع ذی‌ربط، شورای گفت‌وگوی دولت و بخش خصوصی با ترکیب اعضای زیر تشکیل می‌شود... وظایف و اختیارات شورای گفت‌وگو به شرح ذیل است:

- پیشنهاد اصلاح، حذف یا وضع مقررات اعم از آیین‌نامه، بخشنامه، دستورالعمل، شیوه‌نامه یا رویه اجرایی در جهت بهبود محیط کسب و کار در

سازمان امور مالیاتی کشور

شورای رقابت

سازمان امور مالیاتی کشور در سال ۱۳۸۱ به منظور اجرای ماده (۵۹) قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران^{۳۱}، در جهت افزایش کارایی نظام مالیاتی و رفع موانع سازمانی موجود و همچنین تمرکز کلیه امور مربوط به اخذ مالیات در یک سازمان واحد ایجاد شد. این سازمان به عنوان یک مؤسسه دولتی زیر نظر وزیر امور اقتصاد و دارایی فعالیت دارد. از زمان ایجاد سازمان امور مالیاتی کشور تمام اختیارات، وظایف، نیروی انسانی، امکانات و تجهیزات در وزارت امور اقتصاد و دارایی در معاونت امور مالیاتی و بخش‌ها و حوزه‌های مالیاتی به این سازمان منتقل شد (State budget and program organization, 2021)^{۳۲}.

مطابق ماده (۱) قانون تشکیلات سازمان امور مالیاتی کشور و آیین‌نامه اجرایی بند (الف) ماده (۵۹) قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، اهداف سازمان امور مالیاتی کشور به شرح ذیل است: «فراهم نمودن موجبات اجرای مطلوب کلیه برنامه‌ها و تکالیف مربوط به وصول مالیات و نظارت بر حسن اجرای قوانین و مقررات مالیاتی و ایجاد بستر مناسب جهت تحقق اهداف مالیاتی کشور و افزایش کارایی نظام مالیاتی و تمرکز کلیه امور مربوط به اخذ مالیات در سازمانی واحد». در ماده (۹) قانون تشکیلات سازمان امور مالیاتی کشور، وظایف و اختیارات سازمان امور مالیاتی کشور ذکر شده است. با وجود ماده (۹) قانون مذکور به ویژه بندهای «ب»، «پ»، «ج»، «ح» و «ط»^{۳۳} می‌توان ادعا نمود که وظایف و اختیارات این سازمان، ظرفیت بسیار مناسبی برای تحقق فرایند ارزیابی تأثیرات قانون به دو صورت پیشینی و پسینی در حوزه اقتصاد دارد.

شورای رقابت به عنوان یک نهاد تنظیمگر فرابخشی در نظام حقوقی ایران عمل می‌کند و متشکل از نمایندگان از سوی هر یک از قوای سه گانه و ذی نفعان بخش خصوصی است. مهمترین کار ویژه شورای رقابت، توجه به مقوله رقابت و مبارزه با انحصار طلبی است که با هدف «تسهیل فعالیت بخش خصوصی» و بطور کلی، عرصه اقتصادی و عاملی برای کاهش ریسک در این بخش شکل گرفت تا بخش خصوصی با ورود به بازار، نگران انحصارات نباشد. این شورا در اکثر بازارها صلاحیت دارد. امروزه بسیاری از مسائلی که به عنوان اهداف خصوصی سازی مانند کاهش اندازه بخش دولتی، انتقال مالکیت و مدیریت اقتصادی، افزایش کار آیی اقتصادی، تعدیل یارانه‌ها و اختلاف قیمت‌ها، تعدیل مقررات، افزایش رقابت، گسترش بازار سرمایه و تأمین منافع مصرف کنندگان اعلام می‌شوند، به نوعی می‌تواند مرتبط با شرح وظایف شورای رقابت باشد. یکی از اختیارات این شورا ارائه نظر در ابتکار تقنینی است. بر اساس بند ۴ ماده (۵۸) قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴، از جمله وظایف و اختیارات این شورا، «ارائه نظرات مشورتی به دولت برای تنظیم لوائح مورد نیاز» است. این صلاحیت می‌تواند بسترساز برای ارزیابی پیشینی و پسینی به شمار آید.

شورای پول و اعتبار بانک مرکزی

شورای پول و اعتبار به عنوان مهم‌ترین رکن بانک مرکزی وظیفه مطالعه، اتخاذ تصمیم در رابطه با سیاست‌های کلان و نظارت بر امور پولی و بانکی کشور را برعهده دارد. این شورا مهم‌ترین نهاد برای طراحی و تصمیم‌گیری سیاست‌های پولی کشور و بازوی سیاست‌گذاری اصلی بانک مرکزی است که در قانون پولی

^{۳۱} ماده ۵۹- در نظام مالیاتی:

الف- به دولت اجازه داده می‌شود به منظور افزایش کارایی نظام مالیاتی و رفع موانع سازمانی موجود و همچنین تمرکز کلیه امور مربوط به اخذ مالیات، «سازمان امور مالیاتی کشور» را به صورت یک مؤسسه دولتی و زیر نظر وزیر امور اقتصادی و دارایی ایجاد کند...

^{۳۲} <https://www.intamedia.ir/history>

^{۳۳} ماده ۹- وظایف و اختیارات سازمان به شرح زیر می‌باشد:

ج) اجرای دقیق و کامل و ارائه پیشنهادهای اصلاحی مورد نیاز در خصوص قوانین و مقررات مالیاتی کشور و نظارت بر حسن اجرای آن‌ها.

ح) مطالعه، بررسی و پژوهش مداوم در زمینه قوانین و مقررات مالیاتی و ارائه پیشنهاد یا انجام اقدامات لازم برای اصلاح و تکمیل آن‌ها از طریق مراجع قانونی ذی‌ربط.

ط) اظهار نظر در خصوص پیش‌نویس طرح‌ها، لوائح و تصویب‌نامه‌های طرح شده مربوط به امور مالیاتی برای وزیر امور اقتصادی و دارایی و سایر مراجع قانونی ذی‌ربط...

ب) مطالعه، بررسی و شناخت موانع موجود نظام مالیاتی و برنامه‌ریزی جهت رفع آن‌ها.

پ) اظهار نظر و ارائه پیشنهادهای لازم در زمینه تدوین سیاست‌ها و خط‌مشی‌های مالیاتی در اجرای وظایف قانونی مربوط.

ظرفیت‌های حقوقی ارزیابی پسینی تأثیرات قانون

برخی نهادها و ظرفیت‌ها در ساختار جمهوری اسلامی ایران نیز وجود دارد که صرفاً صلاحیت ذاتی آن‌ها ارزیابی پسینی تأثیرات قانون است. این صلاحیت می‌تواند منحصر در حوزه موضوعات اقتصادی یا به صورت عام باشد. چنین نهادها و ساختارهایی در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرند.

معاونت قوانین مجلس شورای اسلامی

معاونت قوانین مجلس شورای اسلامی مطابق «قانون تدوین و تنقیح قوانین و مقررات کشور مصوب ۱۳۸۹» وظایفی بر عهده دارد که این وظایف با فرایند ارزیابی تأثیرات قانون به صورت مستقیم ارتباط پیدا می‌کند. با توجه به ماده (۵) قانون تدوین و تنقیح قوانین و مقررات کشور^{۳۷}؛ معاونت قوانین مجلس شورای اسلامی می‌تواند نقش مهمی در عرصه ارزیابی پسینی قوانین داشته باشد؛ زیرا بر اساس این ماده، معاونت مذکور از این ظرفیت قانونی برخوردار است که یک سال پس از اجرایی شدن تمامی قوانین، از جمله قوانین اقتصادی این اسناد را مورد ارزیابی قرار دهد و در ضمن گزارشی که تهیه می‌کند؛ موارد ابهام، اجمال، تعارض، نقص و هرگونه ایراد اجرایی قوانین را متذکر شود و پیشنهادهای اصلاحی خود را به مراجع ذیصلاح ارائه دهد. باوجود چنین صلاحیتی، معاونت قوانین مجلس شورای اسلامی تاکنون به این وظیفه عمل ننموده است. شایان ذکر است که بررسی‌های

۵ - شورای عالی با دعوت از رئیس سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور یا نماینده او و مسئولان مربوط، پیش‌نویس لوایح برنامه و بودجه را بررسی و پیشنهادهای اصلاحی مبنی بر تغییر طرح یا جابجایی بودجه عمرانی و رفاهی استان‌ها را پس از تصویب به سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور اعلام می‌نماید.

۳۶- قانون‌گذار به دلایلی سعی دارد که وظیفه ارزیابی تأثیرات قانون را به صورت بسیار جزئی به نهادهای حاکمیتی و غیرحاکمیتی بسپارد؛ مثلاً در بند «د» ماده (۹۱) قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل (۴۴) قانون اساسی قانون‌گذار وظیفه ارزیابی پسینی این قانون را به اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران و اتاق تعاون ایران سپرده است. به همین دلیل نهادهای صلاحیت‌دار در زمینه ارزیابی تأثیرات قانون بسیار پراکنده هستند.

۳۷- ماده ۵- معاونت موظف است حداکثر یک سال پس از اجرایی شدن هر قانون گزارشی از نحوه اجرا و موارد ابهام، اجمال، تعارض، نقص و هرگونه ایراد اجرایی آن را به رئیس مجلس؛ دولت، شورای عالی تنقیح و کمیسیون‌های ذی‌ربط مجلس تقدیم و پیشنهاد اصلاحی لازم برای رفع نقایص یاد شده جهت اقدامات قانونی ارائه نماید.

و بانکی مصوب ۱۳۳۹ پیش‌بینی شد (Banei Skoi and Mirzaei, 2020:143).

در ماده (۱۸) قانون پولی و بانکی کشور از جمله وظایفی که برای شورای پول و اعتبار بیان شده است؛ اظهار نظر در مسائل بانکی و پولی و اعتبار کشور و همچنین اظهار نظر نسبت به لوایح مربوط به وام یا تضمین اعتبار و هر موضوع دیگری که از طرف دولت به شورا ارجاع می‌شود و همچنین دادن نظر مشورتی و توصیه به دولت در مسائل بانکی و پولی و اعتباری کشور که به نظر شورا در وضع اقتصادی و به خصوص در سیاست اعتباری کشور مؤثر خواهد بود. علاوه بر این اظهار نظر درباره هر موضوعی که از طرف رئیس کل بانک مرکزی ایران در حدود قانون مذکور به شورا عرضه گردد. با توجه به این وظایف و ظرفیت قانونی که شورای پول و اعتبار از آن برخوردار است می‌توان ادعا نمود شورای پول و اعتبار می‌تواند در عرصه ارزیابی تأثیرات قانون در حوزه اقتصاد ایفای نقش نماید.

علاوه بر نهادهای مذکور، «کمیسیون‌های هیئت دولت^{۳۴}»، «کمیسیون‌های شورای عالی استان‌ها^{۳۵}»، «پژوهشگاه قوه قضاییه»، «مرکز تحقیقات استراتژیک ریاست جمهوری» و برخی نهادهای دیگر نیز دارای صلاحیت ارزیابی تأثیرات قانون هستند^{۳۶}.

۳۴- بر اساس اصل (۷۴) قانون اساسی دولت نیز حق ابتکار قانون‌گذاری دارد. لوایح دولت در کمیسیون‌های اصلی و فرعی هیئت دولت بررسی کارشناسی شده و به تصویب هیئت وزیران می‌رسد. صلاحیت کمیسیون‌های هیئت دولت در ارزیابی تأثیرات قانون در ماده (۱۵) آیین‌نامه داخلی هیئت دولت مطرح شده است؛ ماده ۱۵ - دبیر کمیسیون موظف است برای هر یک از موضوع‌هایی که مورد بحث قرار می‌گیرد گزارشی شامل خلاصه مطلب، نظرات دستگاه‌های مورد استعلام، نظر معاونت حقوقی و امور مجلس رئیس‌جمهور و تلفیق نظرات کارشناسی ارائه شده در کمیسیون‌های فرعی را (که مطابق نظر کمیسیون اصلی و به مسئولیت دبیر کمیسیون تشکیل شده است)، تهیه و در جلسه کمیسیون مطرح نماید.

۳۵- طبق اصل یکصد و دوم شورای عالی استان‌ها در حدود صلاحیت خود اقدام به ارائه طرح می‌نمایند. برای ارائه این طرح‌ها در آیین‌نامه داخلی شورای عالی استان‌ها فرایندی پیش‌بینی شده است. بخشی از این فرایند نوعی ارزیابی تأثیرات قانون محسوب می‌شود. بندهای «۳» و «۵» ماده (۳۲) این آیین‌نامه داخلی بیان می‌دارد:

۳ - چنانچه طرح‌های فوق مربوط به هر یک از وزارتخانه‌ها یا دستگاه‌های اجرایی باشد، یک نسخه از آن برای وزیر یا عالی‌ترین مقام مسئول ارسال و از آن‌ها برای اعلام نظر یا شرکت در جلسه کمیسیون مربوط دعوت می‌شود.

«دیوان محاسبات به کلیه حساب‌های وزارتخانه‌ها، مؤسسات، شرکت‌های دولتی و سایر دستگاه‌هایی که به نحوی از انحا از بودجه کل کشور استفاده می‌کنند به ترتیبی که قانون مقرر می‌دارد رسیدگی یا حسابرسی می‌نماید که هیچ هزینه‌ای از اعتبارات مصوب تجاوز نکرده و هر وجهی در محل خود به مصرف رسیده باشد. دیوان محاسبات، حساب‌ها و اسناد و مدارک مربوطه را برابر قانون جمع‌آوری و گزارش تفریح بودجه هر سال را به انضمام نظرات خود به مجلس شورای اسلامی تسلیم می‌نماید. این گزارش باید در دسترس عموم گذاشته شود.»

همان‌طور که در اصل فوق مشاهده می‌شود؛ دیوان محاسبات وظیفه دارد که گزارش تفریح بودجه را به «انضمام نظرات خود» به مجلس تقدیم نماید. صرف گزارش تفریح بودجه ارزیابی تأثیرات قانون شناخته نمی‌شود؛ چرا که گزارش تفریح، نظارت مالی بر اجرای بودجه است و صرفاً حاوی نحوه اجرای قانون بودجه سال گذشته است و به صورت مستقیم بر ارتقای کیفیت قوانین بودجه اثرگذار نیست. در حالی که گزارش ارزیابی تأثیرات قانون بودجه باید بیانگر نتایج و پیامدهای همه جانبه اجرای بودجه مستند به اطلاعات تجربی باشد. با این حال «نظرات دیوان محاسبات» که به انضمام گزارش تفریح بودجه ارائه می‌شود، می‌تواند حاوی گونه‌ای از ارزیابی تأثیرات قانون باشد. در واقع این موضوع با مطالعه گزارش‌های تفریح سالانه هم مشهود است. در مقام توصیف وضعیت موجود باید گفت که این نظرات می‌توانند نوعی اظهارنظر کارشناسی و مبتنی بر داده‌های تجربی باشند و موجب افزایش کیفیت قانون بودجه در سال‌های بعد گردند. البته تأکید می‌گردد که بر اساس اصل پنجاه و پنجم قانون اساسی دیوان محاسبات در تمامی انواع و شیوه‌های ارزیابی تأثیرات قانون صلاحیت ندارد؛ بلکه اطلاق عبارت «نظرات دیوان محاسبات» در این اصل می‌تواند باعث «صلاحیت ارزیابی پسینی تأثیرات قانون بودجه» برای این دیوان گردد.

همچنین در ماده (۵) قانون دیوان محاسبات کشور^{۳۸} به این دیوان وظیفه بررسی کاربرد مناسب روش‌ها و دستورالعمل‌های مالی بیان شده در قانون برای دستگاه‌ها، محول شده است. این وظیفه به دیوان محاسبات اجازه می‌دهد که در گزارش تقدیمی خود به مجلس شورای اسلامی به روش‌ها و دستورالعمل‌های ناکارآمد و نقص‌ها و ضعف‌ها اشاره کند تا در صورت لزوم این

کارشناسی این معاونت بر روی طرح‌ها و لوایح ارزیابی تأثیرات قانون محسوب نمی‌شود؛ چرا که با تعریف ارزیابی پیشینی تطابق ندارد.

دیوان محاسبات کشور

از اختیارات مالی قوه مقننه، نظارت بر اجرای بودجه برای اطمینان از رعایت قوانین و مقررات و اعتبارات مصوب، توسط قوه مجریه است. مجلس برای این کار نیازمند است با دقت و ورود در جزئیات و بر اساس اصول و ضوابط معینی این وظیفه را انجام دهد. لذا برای این منظور گروه مجیز و متخصصی به نمایندگی از قوه مقننه کار نظارت بر اجرای بودجه و قوانین و مقررات مالی و محاسباتی را انجام می‌دهد (Shahbazi, 1994: 143). در واقع وظیفه اصلی دیوان محاسبات پاسداری از بیت‌المال هست که از طریق نظارت بر عملیات و فعالیت‌های کلیه دستگاه‌ها، بررسی و حسابرسی وجوه مصرف شده و تهیه گزارش تفریح بودجه و تقدیم آن به مجلس صورت می‌گیرد (Hashemi, 2018: 210).

دیوان محاسبات از ظرفیتی برخوردار است که می‌توان از آن به صورت مستقیم در جهت ارزیابی تأثیرات قانون در حوزه اقتصادی استفاده نمود (Saberi, Ali and Tahan Nazif, 2021: 123). با عنایت به اصل (۵۵) قانون اساسی، دیوان محاسبات کشور باید هر ساله بر نحوه اجرای قانون بودجه کشور نظارت کند. مطابق این وظیفه علاوه بر اینکه دیوان محاسبات بررسی می‌کند، هزینه‌ای خارج از اعتبارات مصوب صرف نشده باشد، این فرصت را نیز فراهم می‌کند تا قانون بودجه ارزیابی شود و در گزارشی که دیوان محاسبات باید برای مجلس ارسال کند، میزان موفقیت و نکات مثبت و منفی قانون بودجه را بیان کند. در واقع دیوان محاسبات به نهاد ارزیابی‌کننده تأثیرات قانون بودجه در دستگاه‌هایی که به نحوی از انحا از بودجه کل کشور استفاده می‌کنند، مبدل می‌شود. همچنین باید در نظر داشت با توجه به اینکه قانون بودجه از لحاظ حجم و عظمت، بزرگ‌ترین سند مالی و از لحاظ اهمیت، مهم‌ترین عامل مستقل و پویا در اداره عمومی کشور و سطح کلان اقتصادی است (Almasi et al, 2016: 36)، لذا ارزیابی این قانون توسط دیوان محاسبات کشور می‌تواند تأثیر بسیار زیادی در عرصه کلان اقتصاد و مالی کشور داشته باشد. این وظیفه دیوان محاسبات در اصل پنجاه و پنجم تشریح شده است:

^{۳۸} ماده ۵ - بررسی جهت اطمینان از برقراری روش‌ها و دستورالعمل‌های مناسب مالی و کاربرد مؤثر آنها در جهت نیل به اهداف دستگاه‌های مورد رسیدگی.

9) (Taghizadeh et al, 2013). لذا با توجه به ویژگی‌هایی که قوانین آزمایشی دارند و از آنجا که این قوانین در نظام حقوقی ایران پیش‌بینی شده است، این امکان وجود دارد که در زمان اجرای قوانین آزمایشی، دولت و مجلس توسط کمیسیون‌های خود تأثیر این قوانین را مورد ارزیابی قرار دهند و از این فرایند به عنوان یک ظرفیت مناسب در جهت تحقق ارزیابی تأثیرات قانون استفاده نمود.

سازمان بازرسی کل کشور

از مهم‌ترین اهداف و وظایف سازمان بازرسی کل کشور تضمین نظام شایسته‌سالاری در نظام اداری است. سازمان بازرسی کل کشور از طریق وظیفه نظارت بر حسن اجرای قوانین که بر عهده قوه قضاییه است، می‌تواند نظام شایسته‌سالاری در نظام اداری را تضمین کند (Mehralian, 2016: 110). سازمان بازرسی کل کشور برای انجام وظایف خود می‌تواند از قضات و اشخاص صاحب صلاحیت و متخصصان هر رشته به طور دائم یا موقت استفاده کند (Emami and Ostovar Sangri, 2012: 147). سازمان بازرسی کل کشور مطابق اصل (۱۷۴) قانون اساسی^{۴۳} وظیفه نظارت بر حسن اجرای قوانین را بر عهده دارد و با توجه به بند «ج» ماده (۲) قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور^{۴۴}، این سازمان وظیفه اعلام موارد تخلف و نارسایی‌ها و سوء جریان‌ات اداری و مالی در خصوص سازمان‌های مذکور در این بند را بر عهده دارد. با توجه به موارد مذکور می‌توان استفاده نمود که سازمان بازرسی کل کشور در هنگام بازرسی و نظارت موظف است به جمع‌آوری اطلاعات و تجزیه و تحلیل اقدامات دستگاه‌های مشمول قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور بپردازد و بررسی نماید که «آیا دستگاه‌ها تکالیف قانونی خود را انجام داده‌اند یا خیر؟». لذا علاوه بر اینکه سازمان بازرسی کل کشور به حسن

^{۴۳} اصل یکصد و هفتاد و چهارم: بر اساس حق نظارت قوه قضائیه نسبت به حسن جریان امور و اجرای صحیح قوانین در دستگاه‌های اداری سازمانی به نام "سازمان بازرسی کل کشور" زیر نظر رئیس قوه قضائیه تشکیل می‌گردد. حدود اختیارات و وظایف این سازمان را قانون تعیین می‌کند.

^{۴۴} بند ج ماده ۲- اعلام موارد تخلف و نارسایی‌ها و سوء جریان‌ات اداری و مالی در خصوص وزارتخانه‌ها و نهادهای انقلاب اسلامی و بنیادها به رئیس‌جمهور و در خصوص مؤسسات و شرکت‌های دولتی و وابسته به دولت به وزیر ذی‌ربط و در مورد شهرداری‌ها و مؤسسات وابسته به وزیر کشور و در خصوص مؤسسات غیردولتی کمک بگیر از دولت به وزیر ذی‌ربط و در خصوص سوء جریان‌ات اداری و مالی مراجع قضایی و واحدهای تابعه دادگستری به رئیس قوه قضاییه و در موارد ارجاعی کمیسیون اصل نود (۹۰) قانون اساسی نتیجه بازرسی به آن کمیسیون اعلام خواهد شد.

روش‌ها و دستورالعمل‌ها اصلاح شوند. دیوان محاسبات زمانی می‌تواند این وظیفه را انجام دهد که ارزیابی مناسبی از روش‌ها و دستورالعمل‌های مالی داشته باشد و یکی از طرق دستیابی به آن، ارزیابی پسینی اجرای قانون در این زمینه می‌تواند باشد.

قوانین آزمایشی

در تعریف قانون آزمایشی می‌توان گفت؛ قانونی است که به منظور سنجش نتایج و میزان کارآمدی قانون و توانایی آن در رسیدن به اهداف مورد نظر، به طور موقت و برای دوره‌ای مشخص به اجرا در می‌آید. این دسته از قوانین در اروپا اصطلاحاً سان‌ست^{۴۵} نامیده می‌شوند (Abdullahzadeh Shahrabaki, 2019: 764). قوانین آزمایشی مبین آزمون و خطا در امر قانون‌گذاری هستند (Mansourian and Agha, 2017: 366) و از جمله ویژگی‌های این نوع از قوانین این است که از نظر زمانی محدودند، اهداف آن‌ها به روشنی بیان می‌شود و معیارهای ارزیابی این نوع قوانین نیز بیان می‌شود^{۴۶} (Madder, 2011: 212-213). با توجه به ویژگی‌هایی که ذکر گردید، قوانین آزمایشی برای فرایند ارزیابی تأثیرات قانون مناسب هستند؛ زیرا این قوانین برای یک دوره محدود زمانی تصویب می‌شوند تا در این بازه زمانی بررسی شود که آیا این قوانین می‌توانند اهداف تعیین شده توسط قانون‌گذار را تأمین کنند.

در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، تصویب قوانین آزمایشی در اصل (۸۵) قانون اساسی^{۴۷} و ماده (۱۶۳) قانون آیین‌نامه داخلی^{۴۸} پیش‌بینی شده است. اجرای قوانین آزمایشی در مدت تعیین شده، جنبه ارزیابی دارد. قوانین آزمایشی اجرا می‌شوند تا در عمل وضعیت و میزان موفقیت و مفید بودن آن‌ها مشخص گردد و پس از آن در صورت لزوم به تصویب نهایی مجلس برسند

³⁹ Sunset

^{۴۰} بیان اهداف و معیار ارزیابی قانون ویژگی منحصر به فرد قوانین آزمایشی نیست و در سایر قوانین نیز باید رعایت گردد.

^{۴۱} اصل ۸۵- مجلس در موارد ضروری می‌تواند اختیار وضع بعضی از قوانین را با رعایت اصل هفتاد و دوم به کمیسیون‌های داخلی خود تفویض کند، در این صورت این قوانین در مدتی که مجلس تعیین می‌نماید به صورت آزمایشی اجرا می‌شود و تصویب نهایی آن‌ها با مجلس خواهد بود

^{۴۲} ماده ۱۶۳- در مواردی که مجلس ضروری تشخیص دهد، طبق اصل هشتاد و پنجم (۸۵) قانون اساسی اختیار تصویب آزمایشی بعضی از قوانین را که جنبه دائمی دارند به کمیسیون‌های خود و تصویب دائمی اساسنامه سازمان‌ها، شرکت‌ها، مؤسسات دولتی یا وابسته به دولت را به کمیسیون‌های خود یا به دولت تفویض می‌کند.

نظر می‌رسد که این اختلاف نظر در میان حقوقدانان ناشی از عدم دقت در هدف نظارت در سازمان بازرسی است. هنگامی که نظارت برای کشف تخلفات باشد؛ ناظر، محتوای قانون را لازم‌الاجرا می‌داند و در نتیجه هرگونه انحراف از این هنجار را تخلف و جرم می‌شمارد. در مقابل اگر نظارت بر اجرای قانون با هدف ارزیابی تأثیرات صورت پذیرد؛ ناظر، به دنبال شناسایی مجرمین و متخلفین نیست؛ بلکه او سعی می‌کند با در نظر گرفتن اهداف وضع قانون، وضعیت موجود را با آن اهداف مقایسه کند تا اشکالات محتوایی قانون شناسایی شود. با این توضیح روشن گردید که صلاحیت اصلی سازمان بازرسی کل کشور ارزیابی تأثیرات قانون نیست؛ اگرچه این سازمان به صورت فرعی و تبعی همانند سایر نهادها نسبت به موضوع فعالیت خودش امکان ارزیابی تأثیرات قانون را نیز دارد و از این ظرفیت در جهت ارزیابی تأثیرات قانون در حوزه اقتصاد می‌توان بهره برد.

هیئت مقررات‌زدایی و بهبود محیط کسب‌وکار

هیئت مقررات‌زدایی و بهبود محیط کسب‌وکار مانند هر نهاد دیگر از بدو شکل‌گیری، به لحاظ ترکیب، اختیارات و کارکرد تحولاتی داشته است؛ اما به موجب قانون‌گذاری‌های مکرر در بازه زمانی سال ۱۳۸۷ تا سال ۱۳۹۹ هیئت مذکور دچار تحولاتی زود هنگام شده است (Markzalmiri, 2018: 13). از جمله مهم‌ترین وظایفی که هیئت مقررات‌زدایی و بهبود محیط کسب‌وکار بر اساس تبصره «۳» ماده (۷) قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل (۴۴) (۴۶) دارد؛ عبارت است از اینکه این هیئت موظف

اجرای قوانین اطلاع پیدا می‌کند، در هنگام تجزیه و تحلیل در صورتی که در تکالیف قانونی که برای دستگاه‌ها وضع شده باشد نیز نارسایی و ضعفی وجود داشته باشد، این سازمان از آن مطلع خواهد شد. سازمان بازرسی کل کشور می‌تواند ضعف‌ها و نارسایی قوانین و مقررات را در اختیار نهادهای مقررگذار قرار دهد و این ضعف‌ها و نارسایی‌ها در قوانین در واقع اطلاعاتی است که بر اساس ارزیابی تأثیرات قانون در دستگاه‌های مشمول بازرسی و نظارت سازمان بازرسی کل کشور به دست آمده است.

در اینجا لازم به ذکر است که نگارنده معتقد است صلاحیت اصلی سازمان بازرسی کل کشور ارزیابی تأثیرات قوانین نیست. این در حالی است که ممکن است برخی حقوق‌دانان با استناد به وظیفه «نظارت بر حسن اجرای قوانین» مذکور در قانون اساسی معتقد باشند که این سازمان صلاحیت ارزیابی تأثیرات قانون را دارد. برای رد استدلال این گروه باید این‌گونه توضیح داد که وفق اصل (۱۷۴) (۴۵) قانون اساسی سازمان بازرسی کل کشور وظیفه نظارت بر حسن اجرای قوانین را دارد.

بنابراین از آنجا که سازمان بازرسی بر اساس حق نظارت قوه قضایی تشکیل شده است؛ از این رو وظیفه آن صرفاً نظارت است. در واقع بر اساس ماده (۲) قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور، این سازمان حسن اجرای قوانین را در کشور رصد می‌نماید و در صورت مشاهده تخلف و نارسایی‌های جریان‌های اداری و مالی آن را به مقامات ذی‌صلاح گزارش می‌نماید؛ بنابراین نتیجه اصلی رصد و نظارت این سازمان برای افزایش کیفیت قانون‌گذاری از طریق نظرات کارشناسی و اطلاعات تجربی استفاده نمی‌گردد. به

^{۴۵} اصل ۱۷۴: بر اساس حق نظارت قوه قضائیه نسبت به حسن جریان امور و اجرای صحیح قوانین در دستگاه‌های اداری سازمانی به نام «سازمان بازرسی کل کشور» زیر نظر رئیس قوه قضائیه تشکیل می‌گردد. حدود اختیارات و وظایف این سازمان را قانون تعیین می‌کند.

^{۴۶} تبصره ۳ - کلیه مراجع صادرکننده مجوز موظفند ظرف مدت چهارماه پس از لازم‌الاجراءشدن این قانون، نسبت به اظهار عنوان و تکمیل شناسنامه صدور، تمدید، اصلاح و لغو مجوزها بر اساس استاندارد تعیین شده طبق ضوابط قانونی توسط هیأت مقررات‌زدایی و بهبود محیط کسب و کار بر روی درگاه ملی مجوزهای کشور به صورت الکترونیکی اقدام کنند.

در صورت عدم اظهار و ثبت و تکمیل اطلاعات موضوع این ماده بر روی درگاه مذکور در مهلت زمانی تعیین شده، الزام اشخاص به اخذ مجوزی که اطلاعات آن در این درگاه ثبت نشده، ممنوع است و بالاترین مقام دستگاه اجرائی یا مرجع صادرکننده مجوز و یا مقامات و مدیران مجاز از طرف وی مسؤول حسن اجرای این ماده هستند.

هیأت مقررات‌زدایی و بهبود محیط کسب و کار موظف است پس از بارگذاری اطلاعات مربوط به مجوزها توسط مراجع صادرکننده مجوز، ظرف مدت شش‌ماه نسبت به تعیین سقف زمانی صدور مجوز در هر کسب و کار و شرایط و مراحل صدور مجوز اقدام و در درگاه ملی مجوزهای کشور منتشر نماید.

این هیأت هر ماه حداقل یک‌بار به ریاست وزیر امور اقتصادی و دارایی و با حضور دادستان کل کشور، رئیس سازمان بازرسی کل کشور، رئیس دیوان محاسبات کشور یا نمایندگان تام‌الاختیار آنان، دو نماینده مجلس شورای اسلامی، رئیس اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، رئیس اتاق تعاون مرکزی ایران، رئیس اتاق اصناف ایران و حسب مورد نماینده دستگاه اجرائی ذی‌ربط موضوع ماده (۵) قانون مدیریت خدمات کشوری و ماده (۵) قانون محاسبات عمومی کشور و دارندگان ردیف و عنوان در قانون بودجه سنواتی مربوط، تشکیل می‌شود.

این هیأت موظف است حداکثر تا مدت سه‌ماه پس از ابلاغ این قانون، شرایط و مراحل صدور مجوزهای کسب و کار در مقررات، بخشنامه‌ها، آیین‌نامه‌ها و مانند اینها را به نحوی تسهیل و تسریع نماید و هزینه‌های آن را به نحوی تقلیل دهد

عبارت‌پردازی نادرست و عدم تعیین ضمانت اجرا از جمله عواملی هستند که باعث ایجاد «دسترسی ضعیف به منابع آماری موجود»، «مشارکت‌گزینی ذی‌نفعان و صاحب‌نظران»، «نگارش نامناسب قوانین»، «عدم ارائه سنجه در قوانین برای ارزیابی تأثیرات آن»، «عدم تعیین دقیق نهاد مجری»، «گزینش اقتضائی قوانین برای ارزیابی پسینی»، «توجه نامتوازن معاونت‌های مرکز پژوهش‌ها به ارزیابی پسینی»، «تخاذ معیارهای اشتباه در انتخاب موضوعات ارزیابی»، «کم توجهی در به روزرسانی و پیگیری ارزیابی‌های سابق»، «نظارت ناکارآمد مجلس شورای اسلامی بر اجرای قوانین»، «بالفعل نشدن صلاحیت قانونی ارزیابی پسینی»، «افراط در پاسخگویی به مسائل جاری و غفلت از آینده‌پژوهی» شده‌اند. تمامی موارد مذکور از جمله آسیب‌های هنجاری و مشترک ارزیابی تأثیرات قانون هستند که به صورت مستقیم یا غیرمستقیم مؤثر بوده‌اند. در کنار آسیب‌های هنجاری، آسیب‌های رویه‌ای نیز بر فرایند ارزیابی پیشینی و پسینی تأثیرات قانون مؤثر بوده است. این آسیب‌ها عبارت‌اند از «عدم اعتبار سنجی داده‌ها»، «انتشار نامنظم گزارش‌های ارزیابی»، «عدم رویه‌سازی در انتخاب ساختار گزارش‌های ارزیابی»، «عدم ابتناء ارزیابی‌ها بر داده‌های تجربی»، «عدم لایحه‌محوری در تصویب قوانین»، «وجود موقعیت تعارض منافع در تصمیم‌گیری‌های تقنینی»، «نهادینه نشدن تشکیل سازمان‌های مردم‌نهاد و صنفی»، «عدم احساس نیاز به ارزیابی تأثیرات قوانین» و «نبود انگیزه نیروی انسانی در تهیه گزارش‌های ارزیابی تأثیرات قانون». به عبارت بهتر در هیچ یک از این نهادها دستورالعمل (یا چک لیست) مدونی برای فرایند تهیه گزارش ارزیابی پیشینی و پسینی تأثیرات قانون وجود ندارد و فرایندهای موجود نیز ناکارآمد هستند (Makaram, 2021). علاوه بر این در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران یکی از مهم‌ترین آسیب‌هایی که در زمینه ارزیابی تأثیرات پیشینی و پسینی قانون قابل مشاهده

است؛ شرایط و مراحل صدور مجوزهای کسب‌وکار در مقررات، بخشنامه‌ها، آیین‌نامه‌ها و مانند این‌ها را به نحوی تسهیل و تسریع نماید و هزینه‌های آن را به نحوی تقلیل دهد که صدور مجوز کسب‌وکار در کشور با حداقل هزینه و مراحل آن ترجیحاً به صورت آنی و غیرحضور و راه‌اندازی کسب‌وکار در کمترین زمان ممکن صورت پذیرد. علاوه بر این، هیئت مقررات‌زدایی و بهبود محیط کسب‌وکار موظف است؛ پیشنهادها را برای اصلاح قوانین تهیه و به مراجع مربوطه ارائه کند. لذا مقررات و قوانینی که مربوط به صدور مجوزهای کسب‌وکار است، توسط این هیئت باید بررسی شود و در صورت نیاز به اصلاح قوانین و مقررات، مراتب به مراجع مربوط اطلاع داده شود. اگرچه هیئت مقررات‌زدایی و بهبود محیط کسب‌وکار در رویه عملی ضعف‌هایی داشته است؛ اما می‌توان ادعا نمود که این نهاد در ساختار جمهوری اسلامی ایران در یک بخش حوزه اقتصاد یعنی در محدوده صدور مجوزها و کسب‌وکار می‌تواند در فرایند ارزیابی تأثیرات قوانین به صورت مستقیم مؤثر باشد.

آسیب‌شناسی و ارائه راهکار

به طور کلی فرایند ارزیابی تأثیرات قانون در ایران آسیب‌هایی دارد. برخی از این آسیب‌ها در «تمامی» نهادهای فعال در این زمینه وجود دارد و برخی دیگر «مختص» برخی از نهادهاست. در این متن به چند آسیب فراگیر از منظر حقوقی اشاره می‌گردد. پرواضح است که فرایند ارزیابی تأثیرات قانون می‌تواند آسیب‌های غیرحقوقی اعم از آسیب‌های فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و غیره نیز داشته باشد که لازم است در نوشتار دیگری به آن پرداخته شود. این موارد را می‌توان در ذیل آسیب‌های هنجاری و آسیب‌های رویه‌ای تقسیم بندی کرد. آسیب‌های هنجاری مشترک عمدتاً ناشی از قانون آیین‌نامه داخلی مجلس است. در مورد خلأ هنجاری باید گفت که، نقص در موضوع احکام قوانین،

۱- در مواردی که تصمیمات هیأت مقررات‌زدایی در جهت بهبود محیط کسب و کار و تسهیل صدور مجوزها، نیازمند تصویب هیأت وزیران است، وزیر امور اقتصادی و دارایی موظف است ظرف مدت دوهفته، تصمیمات هیأت را برای هیأت وزیران ارسال کند. هیأت وزیران موظف است پیشنهادها را برای هیأت را حداکثر ظرف مدت چهار و پنج روز رسیدگی و نسبت به آنها تصمیم‌گیری کند.

۲- دبیرخانه هیأت مستقر در وزارت امور اقتصادی و دارایی (مرکز ملی مطالعات، پایش و بهبود محیط کسب و کار) است. دبیر هیأت از بین افراد مورد وثوق و امین به انتخاب و حکم وزیر امور اقتصادی و دارایی منصوب می‌شود.

که صدور مجوز کسب و کار در کشور با حداقل هزینه و مراحل آن ترجیحاً به صورت آنی و غیرحضور و راه‌اندازی آن کسب و کار در کمترین زمان ممکن صورت پذیرد.

مصوبات هیأت مذکور درمورد بخشنامه‌ها، دستورالعمل‌ها و آیین‌نامه‌ها پس از تأیید وزیر امور اقتصادی و دارایی و درمورد تصویب‌نامه‌های هیأت وزیران پس از تأیید هیأت وزیران برای کلیه مراجع صدور مجوزهای کسب و کار و کلیه دستگاه‌ها و نهادها که در صدور مجوزهای کسب و کار نقش دارند لازم‌الاجراء می‌باشد.

فعالیت این هیأت پس از انجام تکالیف مذکور نیز استمرار یافته و در صورتی که تحقق این اهداف به اصلاح قوانین نیاز داشته باشد، هیأت مذکور موظف است پیشنهادها را برای اصلاح قوانین تهیه و به مراجع مربوطه ارائه کند.

در نظام حقوقی ایران تصریحی در نهادهای صلاحیت‌دار ارزیابی تأثیرات قانون وجود ندارد. با این حال با عنایت به مفهوم ارزیابی تأثیرات قانون، می‌توان نهادهای متعددی را یافت که صلاحیت اصلی در این زمینه به ویژه در حوزه اقتصادی دارند. کمیسیون‌های مجلس شورای اسلامی، وزارت امور اقتصادی و دارایی، سازمان برنامه و بودجه، مرکز پژوهش‌های مجلس، تشکل‌های اقتصادی و فعالان بخش خصوصی و سازمان امور مالیاتی کشور از جمله ظرفیت‌های بالقوه نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران هستند که از صلاحیت ارزیابی تأثیرات قانون به صورت پیشینی و پسینی برخوردار هستند. معاونت قوانین مجلس، دیوان محاسبات کشور، قوانین آزمایشی، سازمان بازرسی کل کشور و هیئت مقررات زدایی و بهبود محیط کسب‌وکار نیز ظرفیت‌های بالقوه نظام حقوقی کشور هستند که می‌توان از آن‌ها در جهت ارزیابی تأثیرات پسینی قوانین بهره برد. باوجود این با توجه به اینکه چنین نهادهایی دارای صلاحیت بالقوه در این زمینه هستند اما الزاماً در رویه فعلی آن‌ها ارزیابی تأثیرات قانون انجام نمی‌شود.

با تحلیل اسناد حقوقی مشخص گردید قانون‌گذار سعی نموده است که وظیفه ارزیابی تأثیرات قانون را به صورت غیرصریح و بسیار جزئی به نهادهای حاکمیتی و غیرحاکمیتی بسپارد. همین عدم تصریح به ارزیابی تأثیرات قانون به صورت مستقیم و پراکندگی در اعطاء اختیارات در زمینه ارزیابی تأثیرات قانون منجر شده است که ارزیابی تأثیرات قانون در نظام حقوقی ایران به خوبی تحقق نیابد. لذا ضمن تصریح به وظیفه ارزیابی تأثیرات قانون برای برخی از نهادها، بهتر است نهادهایی که در این زمینه باید نقش فعال‌تری داشته باشند به عنوان نهادهای اصلی ارزیابی تأثیرات قانون مشخص گردند و مانع پراکندگی در اعطاء اختیارات در این زمینه گردند.

است، نبود یک سند حقوقی که در آن ساز و کار واحد و منسجمی به منظور ارزیابی تأثیرات قانون پیش‌بینی شده باشد. همین خلأ منجر به این شده است که با وجود اینکه ظرفیت‌هایی که در نهادهای و ساختارهای حقوقی جمهوری اسلامی ایران برای تحقق ارزیابی تأثیرات قانون با استفاده از قوانین پراکنده وجود دارد، نتواند مفید واقع شود.

برای ارتقای ارزیابی تأثیرات قانون شایسته است که «دسترسی مرکز پژوهش‌ها به آمار و اطلاعات» تقویت گردد. همچنین «گفت‌وگو میان ذی‌نفعان در مورد طرح‌ها و لوایح» افزایش یابد. همچنین به منظور رفع مهم‌ترین آسیب در این حوزه پیشنهاد می‌گردد؛ یک سند حقوقی با عنوان راهنمای ارزیابی تأثیرات قانون در ایران تنظیم شود و در این سند از تجربه دیگر کشورها و اتحادیه اروپا برای تنظیم راهنمای ارزیابی تأثیرات قانون استفاده نمود. اما باید دقت داشت که این سند نمی‌تواند الگویی کاملاً تقلیدی باشد؛ بلکه باید با توجه به ساختار حقوقی جمهوری اسلامی ایران تنظیم شود. علاوه بر این برای اینکه ارزیابی تأثیرات قانون در حوزه اقتصاد در ایران تحقق یابد، پیشنهاد می‌شود که برای قوانینی که در این حوزه تصویب می‌شود، اهداف پیش از تصویب معین شده باشند تا بدین وسیله معیاری برای ارزیابی تأثیرات قانون داشت. همچنین برای تصویب قوانین در این حوزه از مشاوره با ذینفعان استفاده نمود و برخی از تشکل‌های اقتصادی و فعالان بخش خصوصی و دستگاه‌های دولتی مربوط را ملزم به ارائه گزارش ارزیابی تأثیرات قانون به کمیسیون‌ها و مجلس نمود. در پایان نیز پیشنهاد می‌شود که کمیسیون‌های مجلس شورای اسلامی و صحن علنی مجلس در هنگام بررسی طرح و لایحه باید ملزم به در نظر گرفتن گزارش‌های ارزیابی تأثیرات قانون باشند.

نتیجه‌گیری

ارزیابی تأثیرات قانون یک فرایند قابل اتکا از طریق روش‌های تجربی است که کیفیت قانونگذاری را افزایش می‌شود.

References

- [1] Abdullahzadeh Shahrabaki, Azadeh. (2019), methods of improving the quality of laws, *Public Law Studies Quarterly, Volume 50*, Number 2, pp. 757-770. (In Persian).
- [2] Almasi, Hassan et al. (2016), review of the budget deduction report of the State Court of Accounts in the implementation of monitoring the financial performance of the government and the effectiveness of annual budgets, *Audit Knowledge, year 16*, number 63, pp. 35-61. (In Persian).
- [3] Banai Eskoui, Majid and Mirzaei, Vida. The status and legal scope of the approvals of the Money and Credit Council, *Public Law Research Quarterly, Volume 21*, Number 66. (In Persian).
- [4] Banshi, Nematullah. (2014), Pathology of the Budget System in the Islamic Republic of Iran with Emphasis on the 9th and 10th Governments, (Master's Thesis), Marvdasht: Islamic Azad University, Faculty of Basic Sciences, Department of Law. (In Persian).
- [5] Emami, Mohammad and Ostovar Sangri, Korosh. (2012), *Administrative Law, Tehran: Mizan Publishing House, first volume*, 16th edition. (In Persian).
- [6] Faradi, Masoud. (2010), *legal mechanism for evaluating the effects of regulation in Iran's legal system*, Tehran: Vice-Chancellor of Research, Education and Citizenship Rights, first edition. (In Persian).
- [7] GhaziShariatpanahi, Abulfazl. (2004), *Constitutional Rights and Political Institutions*, Tehran: Mizan Publishing House, 12th edition. (In Persian).
- [8] Ghofrani, Fahima and Shokohi, Akbar. (2016), the development process of the structures of the Majlis Commission (from 1285 until now), Islamic Council Research Center (Social Studies Office), serial number 15757. (In Persian).
- [9] Group of experts. (2011), Budget and Budgeting Law Draft (1st Edition), Islamic Council Research Center, Program and Budget Studies Office (Budget Group), serial number 10907. (In Persian).
- [10] Habibnejad, Seyyed Ahmad. (2016), review of legislative initiative by parliamentarians regarding the seventy-fifth article of the constitution, *Public Law Research Quarterly, year 18*, number 54, pp. 247-264. (In Persian).
- [11] Hashemi, Seyyed Mohammad. (2018), *Fundamental Rights of the Islamic Republic of Iran*, Tehran: Mizan, Volume II, 25th edition. (In Persian).
- [12] Kirkpatrick, Colin; Parker, David. (2016), *evaluating the effects of regulation towards better regulation (collection of articles)*, translated by Bagher Ansari et al., Tehran: Khorsandi, first edition. (In Persian).
- [13] Ladgar, Peter. (2016), "Investigation of the quality and performance of the assessment of regulatory effects", an article in the book: *Evaluation of regulatory effects; Toward better regulation (collection of articles)*, translated by Fazeh Ameri, Tehran: Khorsandi, second edition. (In Persian).
- [14] Madder, Louis. (2011), *impact assessment: towards the qualitative improvement of legislation, "Speech in Law and Legislation: A Collection of Articles"*, written and translated by Hasan Vakilian, edited by Ahmed Marzhanmalmiri, Tehran: Islamic Council Research Center, first edition, pp. 306-321. (In Persian).
- [15] Makaram, Ruhollah. (2021), the pathology of ex ante and ex ante evaluation of the effects of laws based on appropriate evaluation indicators in Iran's legal system; A case study of the Research Center of the Islamic Council, Master's thesis, Imam Sadiq University. (In Persian).
- [16] Mansourian, Naser Ali and Agha, Vahid. (2017), The Place of Trial Laws in Iran's Public Law, *Journal of Legal Research*, No. 55, pp. 365-434. (In Persian).
- [17] Markzmalmiri, Ahmed. (2016), the concept of cumbersome regulations and the explanation of its effects on the business environment, *Majlis and Strategy Quarterly*, 23, No. 87, pp. 200-163. (In Persian).
- [18] Markzmalmiri, Ahmed. (2018), Obstacles to Facilitate the Issuance of Business Licenses in Iran: Monitoring Report of the Deregulation and Facilitation of Business Licensing Board, *Research Center of the Islamic Council (Economic Studies Office of the Competition Regulation and Business Environment Group)*, serial number 16460. (In Persian).
- [19] Markzmalmiri, Ahmed. (2021), Considerations in carrying out the process of evaluating the previous effects of the law in Iran, *Administrative Law Quarterly, Year 8*, Number 26, pp. 195-217. (In Persian).
- [20] Mehralian, Ardeshir. (2016), the reconciliation of the country's inspection organization with the institution of ombudsman and its similar institutions, *National Research Monthly, Volume 2*, Number 17, pp. 105-119. (In Persian).

- [21] Nasiri-Aghdam, Ali and Mortazavifar, Zainab. (2017), The role of private sector organizations in the regulation of economic affairs: Pathology of the past and future path, *Majlis and Strategy Quarterly, Year 18*, Number 68, pp. 185-220. (In Persian).
- [22] Natiqnouri, Ali Akbar. (2014), *four conferences on the role of research in the legislative process at a glance (series of lectures)*, Tehran: Islamic Council Research Center, first edition. (In Persian).
- [23] Nejad Khalili, Mahdi and Hosseini, Seyed Hossein. (2013), the structure of the Islamic Council (2), the evolution of the commissions from the first to the ninth round of the Islamic Council, *the Research Center of the Islamic Council (Department of Political Studies)*, serial number 13697. (In Persian).
- [24] Saberi, Ali and Tahan Nazif, Hadi. (2021), Islamic Consultative Assembly & the Necessity of Regulatory Impact Assessment in the Legislative Stage, *knowledge of public law, 10th year*, number 34. (In Persian).
- [25] Shahbazi, Khairullah. (1994), a survey of the legal developments of the Court of Accounts from the beginning until today, *Assembly and research*, number 13. (In Persian).
- [26] Taghizadeh, Javad et al. (2013), a reflection on the delegation of legislative authority in the opinions of the Guardian Council, *Knowledge Quarterly of Public Law, Year 3*, Number 7, pp. 1-26. (In Persian).